

Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi

M. CEVDET (1)

Anadolu'da Selçuklulara aid vakfiyeler Osmanlılar zamanında aynen muteber olmuş ve esasları ve vakfın şartları kurdukları vakıflar münderis oluncaya kadar ve bir kısmı da yakın zamanlara ve hattâ bu güne kadar payidar olmuştur. Bu meyanda zikre şayan vakfiyeler az olmadığı halde Selçuklu tababetini alâkadar eden vakfiyelere pek ender tesadüf olunur. Yalnız 614 (1217) de birinci İzzettin Keykâvüs tarafından Sivasta yapılan muazzam *darüşşifanın* 617 (1220) de tanzim edilen vakfiyesi 1937 senesinde evkaf mahzeni evrakında (1283 Anadolu defterinin 290 ıncı sahifesinde) elimize geçerek birbirimizden habersizce aynı tarihlerde D o k t o r S ü h e y l de istinsah etmiş *Elahiyetül Feteyan* الاخية الفتیان eserimde müjdelediğim ve hile ilk defa Romanyada 1932 de toplanan beynelmilel *Tıp Tarihi Kongresinde* bunu mevzuu bahsetmiştir. XIII üncü asırda Anadolu'da Selçuklu hastahanelerinin idare tarzına aid elimizde hemen yegâne bir vesika olan bu vakfiyenin kıymeti büyüktür. Bu vesile ile bütün vakfiyeleri gözden geçirdiğim cihetle elimize geçen mukaddem ve muahha vakfiyelerde hastahanelerin idare tarzları ve kadroları mahallî ihtiyaçlara göre aşağı yukarı birbirine benzerler. Bu *Keykâvüs vakfiyesi* ile de Anadolu'da diğer Selçuklu hastahanelerinin idarelerini ve tıbbî ve idarî kadrolarını öğreniyoruz. Bu vakfiyenin aslını maalesef bir yerde görmedim. Yalnız aslı veyahut bir diğer suretinde 1286 (1869) senesinde evkafta yukarıda zikrettiğim mecmuaya arabcaya vâkıf

olmayan birisi tarafından ve yanlış imlâ ile yazıldığından mânası kısmen anlaşılmiyacak bir halde yazılmıştır. Bunun tashih olunmuş bir sureti ilek defa benim *Elâhiyetül Feteyan* eserinde neşrolunmuş, imlâ yanlışları ve terceme de bilâhara tercemesinden feragat edilen bazı elkap ve lüzumsuz noktaların işaretile beraber ve D o k t o r S ü h e y l ' in arzusu ile tarafımdan yapılmıştır.

* دارالشفاء

و مأوى المرضى و الاعلاء التي رسم بانشائها
وامر بإنشائها الكائن موضعها ظاهر كورة (سيواس)
حماها الله تعالى وحرصها على فوهة جادة (توقات)
حميت عن الافات ، المشتملة عليها حدود اربعة
اولها بلى (خانقاه الملك نظام الدين يغسان [2])
قدس الله روحه و نور ضريحه و ثانيها بلى
(الجنيبة السلطانية) و بلى منازل (بدرالدين على
المعمار) و بلى منزل (اراكيل القس) و بلى منزل
(ذوليك المغزلى) و بلى منزل (فارت الحايك) و بلى
منزل الحسين البقال و رابعها بلى الجادة الشارعة
المذكورة و اليها مفتوح بابها و فيها ممر طريقها.
وقفاً مؤبداً صحيحاً شرعياً و تصدقا سرمداً صريحاً
سمعيًا ونجياً مخلداً جائزاً قطعياً بتلا بتلا جزماً
فصلاً جارياً على منهج الشرع حاوياً مقتضى الحكم
خالياً عن الموانع القادحة جامعاً لشرائط الصحة
لاتباع هذه الاوقاف المذكورة. ولا يوهب ولا

(1) Bu vakfiyenin arapca musahhah nüshası 1932 de M. Cevdet merhumun *Elahiyetül Feteyan* eserinde neşrolunduktan sonra en mühim noktalarını terceme etmişlerdir. O zaman bu ufak mukaddemeyi yazmak lütfunda bulunarak ileride bir yerde neşrolunmak üzere 1933 senesinde bana tevdi etmişlerdi. Dr. A. Süheyl Ünver

* M. Cevdet (اخية الفتیان) ، ذیل علی فصل (1932 106, 107, 108, 109) ، ترکیبه فی کتاب الرحلة لابن بطوطه

(2) Yağlıbasan meşhur Selçuk Emir'i'dir. Burada onun Hankahı mezkurdur. Yağlıbasan: Düşman basan demektir.

برهن ولا يورث ولا يملك ولا يتلف ولا يهلك ولا
يختلف لوجه من الوجوه وسبب من اسباب بل يجرى
على اصلها المؤبد، وتقام على شرائطها انؤكد
لايقضها مرور الايام ولا ينقضها كروا الشهور
والاعوام، كلما انقضى زمان جدها لف بمابليه،
ومبها مضي او اذا كررها : لف بعمه بخير،
الى ان يرث الله الارض و من عليها وهو
خير الوارثين، لا يحل لاحد يؤمن بالله واليوم
الآخر، من خليفة وسلطان وملك وامير ووزير
والي، ورئيس وقاضى ومفتى، وعميد ومحتسب
ولا لاحد من الناس قطبة طراً، تقض هذه
الاقواق المذكورة ولا تقصها ولا تغيرها ولا
تبدلها ولا ابطالها ولا تعطيلها ولا اهمالها ولا
تحويلها فمن شرع في نقضها وتحويلها ورام في
تغيرها وتبديلها وهم في ابطالها وتعطيلها فقد
ارتكب المحرم واستوجب الحائم (المأثم) وكيف
يتعرض كذلك! مؤمن او يتصدى له او وحدايف
من الله تعالى بعدما قال عليه الصلاة والسلام،
شبر من الارض بأخذ المؤمن من اخيه المؤمن بغير
حق، طوفه الله من سبع ارضين في نار جهنم.
وقال الله تعالى: والظالمين اعد لهم عذاباً ايماً. وقال
عز وجل: الالهة الله على الظالمين. فمن خالف
كتاب الله وسنة رسوله واستحل ما حرم الله ورسوله
وسمى في فساد وقف اخيه المسلم اوقفاً الى تخريبه
فقد باء بفضب من الله وما يؤبه جهنم ونس المصير
وعليه امانة الله والملائكة والناس اجمعين. والله
حسيبه [3] ومكافيه ورقبه ومجازيه باثنين المذاب
وقوائيه: العقاب يوم لا يظفر الظالمين بمدرتهم
ولهم المنة ولهم سوء الدار يوم لا ينصقون ولا
يؤذن لهم فيمتدرون يوم تجزى كل نفس بما
كسبت لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب. وقد بان
هذه الاوقات [4] المذكورة الواقف المذكور روى الله
تراه بالرحمة والرضوان و بوا منواه بخبوحة

[3] والصحيح: حسيبه

[4] والصحيح: هذه الاوقات

الجنان عن ماله وانزلها (?) عن ملكه وجعل الامير
الاجل الكبير المجبل الامير العاقل العالم العادل
الكافي الكامل المظفر المويذ المنصور المشيد
(جمال الدين) جلال الاسلام والمسلمين عمدة
الملوك والسلاطين في الممالك (استاد الدار فرخ بن
عبدالله الخازن الخاس) دام توفيقه واستقام
الى الخيرات طريقه، متولياً للاوقاف المذكورة في
هذه الوثيقة الوقفية المسطورة خاصة ولاوقاف
بمالكة عامة، وناظراً فيها يتولى بنفسه ويستنب
فيها من ينوبه ويؤكل الى من شاء ويفوض الى
من ائر واختار ويؤكل فيها من اراد ويعزله
عن الوكالة انى احب ومتى شاء لا اعتراض لاحد
من الناس كأننا من كان فيها عليه اذ هو المفوض اليه
الممول عليه في التصرفات في هذا الاوقاف المذكورة
عامة وخاصة في تقدير اورادات (ادارات)
الاطباء الخازقين والمترفين الف ثقين المجربين
المهذبين الغير المتخذ لقين و (الجالين) الفاضلين
و(الجراحين) المسلحين الشفيقين الرفيقين القاطنين
بها وترتيب غير المبير لتحصيل (الادوية والعقاقير)
وتمشيت احوال المستخدمين الملازمين على تباين
درجاتهم و تفاوت طبقاتهم. فما افاد الله تعالى من
فوائد ربيع مستعملها وتفضل بموائد نفع مرتفقها
من عجلها ومفصلها في كل وقت و اوان وحين
وزمان يبسدا المتولى المذكور وفقه الله القباذ!
يصرف ذلك الى عمارة الاوقاف المذكورة وبناء
مالهمدم والنظم واستجداد ما خرب وانحرم واصلاح
مرماتها واستزادة غلاتها، ان دعت الحاجة اليها
وان استغنت عنها يصرف الى عمارة الموقوف
عليها، فما فضل عنها يصرف الى نفسه منها كل سنة
من القراطيس البيض بالفضة السلطانية الراجحة
ببلاد الروم في معاملات اهليها اربعة آلاف درهم
قرطاس فضى من النقد المذكور النصف منها كلها تارة كيداً
لها الفاقراطس فضى من الغلة القية الفامد (بمدبرانى)
النصف من ذلك خمسة اة مد، حسب المحرر
و وفق المسار! ويحتزن الفاضل في (خزانة

دارالشفاء) المذكورة حتى اذا اتفق شرى
 اعلاق العقارات ونفائس المستغلات حصلها
 بالمبايعه و اصنافها الى الاوقاف المذكورة روما
 لاذ يادها (لازديادها) و رعايه لسقها! و شرط
 الواقف المذكور (ملى ضريحه بالنور) على المتولى
 المذكور و النسا ظرفى اوقافه المذكورة و على كل
 متول بعده ان لا يؤجر شيئاً منها عند ميسس الحاجة
 فى الاجارة اكثر من ثلاث سنين متواليات ثم لا يعقد
 عليه عقدا اجارة اخرى حتى تنقضى هذه الاجارة
 المعقود عليها الاولى ولا يوجر من ظالم ولا طامع
 ولا متغاب ولا متعد ولا من يخشى غايته، ولا يؤمن
 مكره و مكيدته فان انطمت دارالشفاء المذكورة
 عياداً بالله تعالى و اندرست آثارها و عفت اطلالها
 و امتحت رسومها و امتنع ايجارها و استحال
 استجدادها و تعذر حصولها و تعمس السكون اليها
 و عدم الانتفاع بها صارت الفوائد الحاصلة من
 الاوقاف المذكورة عوائد مصروفات الى فقراء المسلمين
 و محايج الموحدين و مساكين المؤمنين مادامت
 السموات و ارض الاماشاء ربك (ان ربك فعال
 لما يريد) فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه على الذين
 يبدلونه... الخ

Bu arabça vakfiye, K e y k â v ü s ' ün Si-
 vasya tesis eylediği *darüşşifa*'ya aid vakfiye-
 nin yarısıdır. K e y k â v ü s benim size veril-
 mek üzere hazırladığım, fakat bugün defter-
 lerim arasında kaybettiğim asıl büyük vak-
 fiyeye nazaran *Sivas Darüşşifası*na 617
 (1220) de vefatından evvel yüzü müteceviz
 dükkân, birkaç çiftlik vesaire bırakmışdır ki
 sizin elinizdeki kısımda bunlar yoktur.

619 (1222) tarihi K e y k â v ü s ' ün
 vefatından sonra olan tescili gösterir. Bina-
 enaleyh *Darüşşifa vakfiyesinin* asıl tanzim ve
 tahrir tarihi 619 (1222) değil 617 (1220)
 diye almalıdır. Nasıl ki size hediye eden vere-
 ceğim kısımda hâkim bunu tasrih eder ve
 vakfiyenin evveli dahi bu maddeyi apaçık ya-
 zar.

T E R C E M E

K e y k â v ü s ' ün Sivas'da inşasını

emreylediği *darüşşifa*, Tokat caddesi ağzın-
 dadır. Dört taraftan 1 — *Nizam Yağı basan*
 (Yağbasan) tekkesile, 2 — *Medresei Selçu-
 kiye* ile, 3 — *Sultan bahçesile*, *Mimar Bed-
 reddin menazilile* (5), *Papas Arakil menzili-
 le*, *ikinci «Dölik» ve Frat merzillerile*, *Bakkal*
Hüseyin menzilile 4 — *Mezkûr Tokat cadde-
 sile* mahduttur. Kapısı bu caddeye açılır, mer-
 hum bu müesseseyi (vakfı müebbedi şer'i) ile
 vakfeylemiştir. Bu vakf bütün şeraiti sıhhati
 camidir. Ve artık buraya aid evkaf satılamaz.
 İcar edilemez, rehnolunamaz; irsen verile-
 mez, kimseye temlik olunamaz, itlâf ve imha
 olunamaz; hiç bir sebeble bu vakıf dan rücu
 olunamaz, tâ cenabı hak kürreiarza vâris o-
 luncaya. yani kıyamet gününe kadar hayrul-
 varisin odur. Allaha ve ahret gününe inan-
 mış bir mümine, bir sultana, bir emîre, bir
 vezîre, bir valiye, bir reîse, bir kadriya, bir
 müftüye, bir muhtesibe ve umumiyetle kim-
 seye bu vakıfları bozmak caiz değildir (6).

Binaenaleyh kim bu esasları bozar, de-
 ğişdirir, hattâ tebdil fikrinde bulunursa ha-
 ram irtikâp eylemiş, günaha girmiş olur. Al-
 lahdan korkan bir muvabhid buna nasıl taar-
 ruz edebilir?

Peygamber diyor ki: Bir mü'min kar-
 deşinin toprağında bir karış yer alırsa Allah
 boynuna ateşten gerdanlık geçirecektir. Bu
 sözü ve

و الظالمين اعد لهم عذاباً اليماً ve الالمنة الله على الظالمين
 âyetlerini işiden mümin nasıl cür'et eder?
 Allahın veeresulinin haram kıldığını helâl sa-
 yan, kardeşinin vakfını bozmağa uğraşan bir
 insan, muhakkak Allahın gazabına uğrar. Gi-
 deceği yer cehennemdir. Böyle olanlara Al-
 lah, melekler, insanlar lânet etsin. Zalimler,
 mazeretlerinin faide vermiyeceği gün Allah
 hesap isteyecektir (7).

Merhum Keykâvüs, işbu vakfiyede mez-
 kûr *Darüşşifa* evkafı ile umumen memaliki
 Selçukiye evkafı için büyük, âlim, âdil (8)
 emir, Üstadüddar (darüssaade ağası) ve ha-

(5) Selçuk mimarlarından birinin ismi ve ha-
 nesli meydana çıkıyor (M. Cevdet).

(6) Aynı mânâyı ifade eden mükerrer ve mü-
 selsel kelimeleri geçdim (M. Cevdet).

(7) Bu mânâyı natik birkaç âyet derceder (M.
 Cevdet).

(8) Daha birçok vasıflar ve hayır dualar var,
 Terceme edilmemiştir (M. C.).

zinedar Ferruh bin Abdullâh'ı mütevellî ve Nazır tayin etmiştir. Üstadüddar darüşşifa evkatını isterse bizzat, isterse naibi vasıtasıyla idare eder. Arzu ettiği adamı tevkil edebilir. Ne zaman isterse vekâletten azleyli-yebilir. Bu bapta hiç himsenin itiraza hakkı yoktur. Gerek umum evkafda, gerek işbu darüşşifa evkatında tasarruf, ona bırakılmıştır. Hazik, rahim, akrabama faik tecrubeli, ahlâkı muhezzepe şarlatanlıktan uzak hekimlerin göz hekimlerinin (keh-hallar) darüşşifada ikamet eden salih cerrahların maaşatını o tesbit eder (9).

Edviye tedariki için çareler arar, darüşşifatanın muhtelif derecelerdeki müstahdemini-nin işlerini o tesbit eder Allahın ihsan ettiği hâsılatı ve avaidi mücmelen ve mufassalan mezkûr Mutevelli Ferruh'un eline mevdudur. 'Allah muvaffak etsin.

Vakıf hâsılatının sureti sarfına gelince:

Hâsılat evvelâ mezkûr evkafın imaretine yıkılan bir şey olursa binasına, harap olan kısmın tevedidile lâzım gelen tamirat ve islâhata; haceti hiss olununca gallatı vakfın tez-yidine sarfolunur.

Bundan fazla kalanı mevkufatın imare-tine (10) sarfedilir.

Bu babda her sene bilâdî Rumda muamelât sahasına geçen beyaz gümüşi, sultanî paradan dört bin dirhem sarfedilir (11).

Galleden bin (mud) (12) sarfedilir. Bunden fazlası darüşşifa mahzeninde saklanır. İcabında bonmula akarat ve müstacilât, satın alınarak mezkûr evkafa ilâve edilir.

Kat'î nâit olsun vakıfı merhum, nazır ve mütevellisinin hacet zamanında vakıf akaratı üç sene-den fazla müddetle icar etmemelerini, ilk icare munkazi olmadan yenisini akdeylememelerini bilhassa zalim, tamakâr, emniyet edilmez adamlara bir şey icar olun-mamasını şart koymuştur.

Allah saklasın, eğer darüşşifa mahiyet ve münderis olur, tevedidi müstehil bulunur.

(9) Eski vakfiyelerde maaşat ve tahsisata idare nazır verilmemiştir (M. Cevdet).

(10) İmaret darüşşifasıdır. Mevkufatı bırakılan dükkânlar, çarşılar ve sairidir (M. Cevdet).

(11) Bu vakfiye misil teşkil eden iki bin dirhem tevedid sarfından önce bir kaviit varsa da umumî maaşatın icarını anlamak imkânsızdır. Demek ki vakfiyede bir tek teklik var (M. Cevdet).

(12) Bonmül talikikince bir mud yirmi kiledir

İçinde oturmak müteassir olur, hâsılatı intilağ edilemez hale gelirse evkaf hâsılatı, müs-limanların fukarasma, aç müminlere, miskinlere (13) sarfedilecektir.

H A T İ M E

Bu vakfiyeyi dinledikten sonra değişikli-renlerin gınalı boyunlarına olsun, Allah işi-dir ve bilir, Allah melaike ve halkın lâneti kıyamet gününe kadar bunların üzerine ol-sun. Allah vâkıfın kabrini pürnür, merhum-a ecir ihsan eylesin. Allah iyilik yapanla-rın ecirini zayı etmez. Bilâkis bir iyiliğe bedel on hasene ihsan eder.

Vakıf Kevkâvüs, bu vakfiye ile Cenabı Hakkı, peygamberlerle evliyannı, ruhlarını, bütün melekleri ve sonra da müslimanları işhad etmiştir. Meseleyi bir çok islâm kadı-larına arz etmiştir. Bunlar kendisinden sadı-olan işbu vakfiyenin şer'ân sıhhatine hük-metmişler, imza (14) tenfiz ve hükümünü icra eylemişlerdir (15).

(13) Miskin vermeyest malsetline küflü gelmiyen fıkarâ kısmına derler, pis demek değildir. Tam fı-karâ da değildir (M. Cevdet).

(14) İlk tasdik eden 619 (1222) de Aksaraylı kadı olan celhakimülâsakiri memaliki mansure) Hüseyin bin Abdülkerim bin Mahmud'dan Kevkâvüs'den bunu bizzat idare ederek İkrarını kabul edüp vakfiyeliğini tasdik ve imza etmiştir. İkinci tasdik bu vakfiye Kevkâvüs'ün vefatından sonra Konyaya geldiğinde Konya kadı Ebulfadil Mansur'ca tasdik edilmiştir. Vakfiyenin şahitlerinin doğruluğuna ve vakfiyenin doru olduğuna hükmettim, demektir. 619 (1222) Sonra vakfiyeyi rebiyülâhır 619 bin iki yüz yirmi ikide Kayseri hâkimi Ahmet bin Ser'efat Ahmet dülradî ve asıl Sivas hâkimi Mahmut bin Şeyh Hüseyin bin Abdülvehap müdürle tasdik etmiştir. Onbeşinci asır ilealinden Tokat gel-rinden Kutbeddin bin Hayreddin'in tasdikini buluyoruz. Şehitler meydanında Hüseyin Çelebi bin Kemaleddin Ahmet, Mevlâna Hamiteddin imzaları vardır. Mahmut bin Hüseyin Hüseyin bin Abdülvehap bunların şahadeti ile benim nezdinde vakfiyenin sıhhatini müştak, demektir. Kutbeddin bin Hayreddin de Hüseyin bin Abdülvehap imzasında şahadet etmiştir. Vakfiyede ayrıca Osmanlı zamanına ald tasdikler vardır.

(15) Cenabı hakka hamdül sena, Hazretî Peygambere selâvat al ve eshabına teslimat mezkûrdur. Vakfiye, Kevkâvüs'ün sağlığında tanzim, vefatında Selçuk kadıları tarafından mükerremen tasdik edilmiştir. Osmanlı devletinde işbu vakfiye ancak 1286 (1869) tarihinde evkaf defterine geçilmiştir (M. C.).